

Čas anatomije

PROBNI KAMEN ČINJENICA

Šizopsihologija

"Moderna forma fantastike jeste erudicija", rečeno je povodom Borhesa, ako se ne varam. Ova kratka konstatacija sadrži, međutim, čitavu jednu poetiku moderne literature i, rekao bih, ta je navedena formulacija zapravo temelj celokupne moderne literature. Šta se tom formulom želi reći? Da je vreme izmišljanja prošlo, da čitalac više ne veruje u izmišljotine, jer mu je moderno vreme, u konstelaciji "svetskog sela" koje umnožava bizarna fakta stvarnosti, pokazalo da ona famozna fraza Dostojevskog da "ništa nije fantastičnije od stvarnosti" nije samo spretna doskočica jednog književnika, već se ta fantastika stvarnosti prikazala modernom čoveku kao fantastična stvarnost: sablanski prizor grada nalik na mesečeve tle, sa dvesta hiljada mrtvih i do čudesnih razmara iznakaženih ljudskih telesa, jeste prizor do kakvog je srednjovekovna (ipak) fantastija jednog velikog pesnika mogla dospeti jedino snagom najsmelije uobrazilje, zamišljajući sličan prizor samo negde izvan ovog sveta, u dalekim predelima večne kazne i ispaštanja. Hirošima je središna tačka onog fantastičnog sveta čiji se obrisi počinju nazirati negde sa prvim svetskim ratom, kada se užas tajnih društava počiva ostvarivati kao masovno prinošenje ritualne žrtve na oltar ideologije, Zlatnog teleta, religije... Kažem "tajna društva", jer reč je o okultizmu: kolicična nagomilanog zla i surove fantastike stvarnosti ne može se tumačiti isključivo istorijskim i psihološkim činjenicama, već pre onim što Maklin, zajedno sa Kestlerom, naziva, na osnovu paranoidnog ponašanja homo sapiensa, šizofiziologijom, čija je pak logična konsekvenca – šizopsihologija. I tu više, ni na književnom planu, nisu dovoljni takozvani psihološki pristupi zasnovani na dihotomiji dobra i zla i na moralnim kategorijama kao što su deset Božjih zapovesti ili sedam smrtnih grehova sa kojima se čovek rve: alegorija, taj, valjda, najstariji od umetničkih (pre svega književnih) pristupa čoveku i svetu (čija je krajnja konsekvenca u umetnosti tzv. psihologija), pokazala se nemoćnom u tumačenju čovekovog paranoidnog ponašanja. Sa ovakvim saznanjem, pisac više ne pristupa svojim junacima da bi njihove postupke protumačio psihološkim ključem prekršene zabrane ili moralne doslednosti, već pokušava da sakupi, kao Truman Kepot u knjizi Hladnokrvno, masu onih dokumenata i činjenica čiji mahniti i nepredvidljivi spreg stvara jedan besmislen masakr, u koji ulaze jednako sociološki, etnološki, parapsihološki, okulti i slični motivi koje tumačiti na starinski način bilo bi više nego besmisleno, jer u pozadini svega toga nalazi se šizopsihološko ponašanje čoveka, paranoidna, što znači fantastična stvarnost: dužnost je pisca da tu paranoidnu stvarnost fiksira, da ispita taj suludi splet okolnosti, snagom dokumenata, ispitivanja, istražnog postupka, i da ne pokušava da, na svoju ruku, i proizvoljno, daje dijagnoze i predlaže lečenje i lekove.

Psihološki pristup

Psihološki pristup je, najčešće, polje banalnosti, a pisac svojevrsni diletant koji tobože snagom svog talenta otkriva uzroke zla (u socijalnoj i psihološkoj sferi podjednako) i predlaže radikalna rešenja, makar ta rešenja bila sugerirana samo implicite. Jeftina (spisateljska) psihologija povlači za sobom i jeftina rešenja, najčešće na moralnom planu: pisac postaje ikonofil ili ikonoklast (svejedno) u okviru postojećih društvenih sprega: crkve, nacionalizma, ideologije ili okultizma.

"Građa za siježno oblikovanje"

Povesti poput one o Borisu Davidoviću ili bilo koje druge iz knjige Grobnica za B.D. zahtevale su da se manjeviše svi podaci stave pred "probni kamen činjenica", kako bi to rekla gospođa Jursenar. A to će reći: umesto proizvoljnog izmišljanja (jer reč je, uslovno rečeno, o istorijskoj temi i istorijskim ličnostima, nekad datim pod pravim imenom, nekad u nekoj vrsti foto-robotu), držati se dokumenata i istorijskih činjenica, pre svega na nivou fabule. ("Fabula je, zapravo, tek građa za siježno oblikovanje" - Šklovski). Izmislići (recimo) da je jedan borac iz redova španske republikanske vojske kidnapovan i odveden u sovjetski logor bilo bi danas, i gledano iz današnje perspektive, mogućno: masa činjenica i istorijskih dokaza idu na ruku takvoj vrsti uobrazilje. No, imajući u vidu krajnju osetljivost teme, što će reći duboko usađenu i ljubomorno čuvanu sujetu velikog broja intelektualaca, a tu mislim, pre svega, na zapadne tzv. leve intelektualce, koji ne žele da se suoče sa određenim činjenicama, jer bi one mogle izvršiti u njihovoj svesti i duhu duboke potrebe i nužno revidiranje njihovih mladalačkih idealova (kad sve bejaše čisto kao sunce), imajući, dakle, u vidu tu i takvu osetljivost i psihološko slepilo, ja sam bio primoran, izabirajući teme za svoj ciklus priča, da se poslužim fabulama u čiju se autentičnost ne bi smelo posumnjati.

Opsesivne teme

Biti profesionalnim piscem, danas i ovde, što će reći imati literaturu kao jedinu strast i vokaciju, to znači živeti u stalnom sukobu sa sobom i sa svetom. Sa sobom, jer svaka druga delatnost, makar bila i komplementarna u neku ruku sa literaturom, čini vam se izneveravanjem svog sopstvenog stava i dara, kao neka vrsta nadoknade i izgubljenog vremena; kao neka vrsta izdaje prema samome sebi. No, na žalost, ja uprkos tome, tom jasno određenom opredeljenju za literaturu, ne pišem kao profesionalac, nego kao "pesnik", što će reći bavim se isključivo svojim sopstvenim opsesivnim temama, u nekoj vrsti pesničkog zanosa, i biram samo one teme i probleme koji me opsedaju intimno, što će reći intelektualno i moralno ili u nekoj lirsкоj simbiozi intelektualno-moralnog. Prostije rečeno, ja nemam unapred izabranu temu kao takvu, po logici best-selera, "teme dana" ili narudžbine, već sedam za sto u onom retkom času (sve ređem) kada se prepunila čaša, kada je jedna intelektualna, moralna ili lirska dilema i sumnja naraslala u meni do takvih razmara da osećam potrebu da je

nekom saopštim. Odatle ta moja skromna bibliografija, pet-šest knjiga, odatle njihova relativna kratkoća, uprkos evidentnoj činjenici da su te knjige izaše ispod "ispisanog pera", što će reći iz vešte ruke. Čini mi se da su i kratkoća (tipična za savremene pisce), kao i fragmentarnost dela, posledica upravo tog "pesničkog pristupa" fenomenima stvarnosti, jer taj u suštini lirski prosede ne trpi epsku dužinu ("nadahnuće je kratkotrajno"). Ako u ovom i ovakvom stavu ima nečeg dostojnog poštovanja, onda je to u prvom redu činjenica da vešta ruka spisateljska ne želi i ne može (iz nekog višeg moralnog razloga) da se bavi literaturom kao profesijom, uprkos proklamovanim i dokazanim principima, uprkos jasnom opredeljenju za literaturu u smislu "svagdanjeg hleba".

Moje prve knjige, pa i taj tzv. "porodični ciklus", nastale su iz mog mладalačkog (ipak) traženja odgovora na lirska i metafizička pitanja: odakle sam? ko sam? kuda idem? pitanja koja, zbog nekih mutnih i sudsinskih okolnosti (rasa-sredina-momenat), ostaju, uprkos završenim knjigama – još uvek otvorenim i nejasnim, no za mene već više neaktuelnim, bezbolnim: u svojim knjigama ja sam umesto odgovora postavio sebi samo nova pitanja, ali oslobodio sam se lirskog pritiska na sasvim starinski i, izgleda, efikasan način: puštanjem krvi iz žile-kucavice na mestu gde je taj pritisak bio najjači, duga se mora završila i ja sam se osetio oslobođenim kao posle buđenja iz košmara ili posle seanse na divanu psihanalitičara-šarlatana. Stvarnost (napisanih knjiga) zamenila je fikciju mučnih pitanja.

Što se tiče Grobnice za B.D., i ona je nastala po sličnom (neprofesionalnom) prosedenu, što će reći kao posledica jedne opsesivne teme: biti savremenikom dvaju sistema opresije, dveju krvavih istorijskih zbilja, dvaju sistema logora uništenja duše i tela a da se pri tome u mojim knjigama pojavljuje samo jedan od njih (fašizam), dok se drugi (staljinizam) previda po sistemu psihološke slepe mrlje – ta opsesivna intelektualna ideja, ta moralna i moralistička mora pritiskala me je u poslednje vreme sa takvom silinom da sam morao da pribegnem tom "puštanju lirske krvi" na žili-kucavici. Iščitavši obilje literature, leve i desne, uglavnjim nebeletrističke, na temu staljinističkih čistki i logora, u meni je narasla do stida i kajanja ta opsesivna misao da se mi manje-više svi ponašamo kao Pavlovljevi psi, da su naši uslovni refleksi još jedini pravi spiritus movens-i našim lirskim i epskim (književnim) postupcima, da mi balimo kao ti psi na zvuk posmrtnih zvona i na danse macabre logorskih (aušvicovskih) orkestara, a ti nam uslovni refleksi ponašanja i mišljenja diktiraju i onu po literaturu najopasniju radbu koja se sastoji u ponavljanju stereotipija mišljenja, stavova, likova, odnosa. Kada je ova misao dobila svoju lirsku težinu, kada je narasla do stida i kajanja, do saznanja, ja sam počeo da pišem svoje priče u nekom vrsti pesničkog grča, relativno lako i brzo, kao kad se čovek osloboda more sna, sa osećanjem neke lagodnosti (uprkos temi) koja me je oblila. To je bila neka vrsta duhovnog olakšanja kakvu osećaju možda samo teški grešnici posle isповesti na samrtnom času.

Psi i knjige

Sve ono, sve ono što je došlo zatim, to je samo cena te stvaralačke radosti: sav taj mahniti koloplet, književnici, doušnici i fariseji koji su pokušali i koji pokušavaju da nađu smisao i opravdanja (za sebe) ovakvom mom drskom postupku, ovakvom zahвату, ovakvom mom razbijanju klišea, gde njihov pseći njuh gubi svoju pseću oštrinu, pa umesto da se nahrane mesom, što im je stavljeno na dohvrat ruke, izgubivši sasvim svoje (pavlovljevske) navike, počinju da laju i da ujedaju, jer je i to deo njihovih (uspavanih) uslovnih refleksa.

Sita je spisateljska bagra (uprkos objektivnom stavu kritike ili upravo zbog njega, uprkos čitaocima i dobromaternim piscima, istina retkim) prihvatiла моју knjigu kao lični izazov – što ona i jeste, a naravoučenije knjige shvatila je mnogo bolje nego što sam se ja tome mogao nadati, pa je počela da joj iznalazi smisla i opravdanja, da je lišava moralnog i ideoškog aspekta (gde se ta bagra oseća takođe ignorantski). Knjiga je ta – po njima – jer oni ne znaju da misle osim u klišeima – samo varijacija na temu "stradanja Jevreja" i kao takva periferna, lokalna, irelevantna, sumnjiva.

U jednoj jedinoj tački ti su pisi, imali sve prste ili ne, imali "muda" ili nemali, imali usta puna slatkih reči ili nemali, sasvim u pravu: priča o Darmolatovu jeste priča o njima, ona je neka vrsta alegorije u kojoj su se oni lako prepoznali.

Psi laju a karavan prolazi...

*

Činjenica je, velim, da pisac ima svoje mitsko genealoško stablo kao drevne plemićke loze, i grb svog porekla s gordošću ističe na svom rukopisu, na svom palimpsestu: to je kao vodenī žig na hartiji na kojoj piše; vidljiv znak porekla. A kad je pisac tabula rasa, a hartija mu bez vodenog žiga (govoreći simbolično), onda mu ne ostaje ništa drugo nego da se pozove na istorijsku tradiciju, da stvari svoje lažno porodično stablo ne na književnoj baštini, ne na (evropskom) kulturnom nasleđu, nego na istorijskom, na lokalno-mitskom. To su oni lažni knezovi i boljari sa lažnim krunama, ljljanima, lorenske krstom i svakojakim simbolima što su ih dali da im se utisnu na hartiju u vidu mandata, i koji proglašavaju sebe čuvarima vladarskih pečata i narodnih predanja, čistote jezika i čistote folklornih običaja, svoju nacionalnu pripadnost smatraju svojom duhovnom prćijom, kao da se pisac može roditi sa lozom, kao da se kulturna tradicija može posisati sa majčinim mlekom, kao da se duhovno plemstvo ne ostvaruje jedino duhom, koji je, bodlerovski rečeno, la noblesse unique, plemstvo jedino. I sasvim je u pravu Eliot: "Tradicija se ne može naslediti, a ako vam je potrebna, morate je (gospodo) steći velikim trudom."